

**"КОЛИ ІТАЛІЯ БУДЕ
ДОБИВАТИСЯ
САМОСТІЙНОСТІ
УКРАЇНИ,
ХТОСЬ ІНШИЙ НЕ
ПОВИТЯГАС З
ВОГНЮ ЇЇ КАШТАНИ"**

До питання про
українсько-італійські
відносини в 1917-1922
роках

Як тільки після Лютневої революції 1917 року стала розвалюватися Російська імперія, Європа одразу ж зацікавилася українською проблемою. Не стала винятком й Італія. У статті Людовіка Піаста, вміщеній у римському часописі "Giovine Europa", підкреслювалося: українське питання, хоч і маловідоме, але воно має великий вплив на воєнне становище Росії. Незважаючи на суворість репресій і методів денационалізації, уживаних реакцією, продовжувала газета, українська національна свідомість перебула неминучо свою еволюцію, котра привела її до сучасного ступеня розвитку економічної та культурної свободи, розвитку далеко вищого, ніж у інших народів величезної російської держави. А однією з особливостей цього розвитку в Італії бачили те, що український національно-визвольний рух першим проголосив принцип демократичної федерації Росії.

**СЕРГІЙ ЧУК В.І.,
доктор історичних
наук, професор**

*Директор Центру
українознавства
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

Одержавши перше міжнародно-правове визнання Берестейським договором 9 лютого 1918 року своєї самостійності й звільнивши власну територію від більшо-

вицької окупації, Українська Народна Республіка розпочала активну діяльність у налагодженні дипломатичних стосунків з європейськими країнами. Природно, до тих держав, з якими необхідно було насамперед налагоджувати приязні відносини, належало й Королівство Італія. "Бажаючи доложити всіх старань, щоби закріпити мирні і дружні відносини", звертався 26 квітня 1918 року Голова Ради Народніх Міністрів УНР Всеволод Голубович до свого італійського колеги, "Правительство Української Народньої Республіки вважає відповідним в цілі зміцнення приятельських узів назначити свого представника при Королівськім Правительстві Італії... Члена Української Центральної Ради Пана Миколу Шрага" (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України – ЦДАВОВУ: Фонд 2592. – Опис 1. – Справа 53. – Аркуш 8).

Проте ні в період Центральної Ради, ні за Гетьманату Україна не встигла спорядити своє представництво до Італії. Лише Директорія змогла розпочати безпосередні дипломатичні контакти з недалеким південним сусідом – 5 травня 1919 року до Риму прибула її місія на чолі з виконуючим обов'язки Голови Василем Мазуренком.

Дипломатична місія від Директорії УНР прибула до Італії без відповідного дозволу її уряду, а скориставшись візою, яку видав колишній консул цієї держави в Києві. Зрозуміло, за таких обставин Міністерство закордонних справ Італії поставилося до української місії більш, ніж неприхильно. Погодившись на перебування окремих членів останньої в Римі, місцева влада одначе рішуче заборонила діяльність її як такої. Як засвідчували згодом керівники Української Дипломатичної Місії, в таких умовах "треба було боротися за те, щоби Місії дали можливість в Римі працювати. Треба було намітити програму, чого домагатися, щоб з одного боку вийти в постійні зносини з Італійським Урядом, з другого боку, щоби своєю діяльністю в Італії не завдавати Італійському Правительству труднощів, а лише використати для України відносини між Італією і іншими державами Антанти" (там само. – Арк.16).

З перших днів українські дипломати зіткнулися з протидією в своїй роботі з боку Польського Комітету, колишнього Російського посольства, представництв Колчака і Денікіна та Центральним комітетом москвофілів-галичан. Однак за допомогою місцевих українських діячів дипломатам УНР таки вдалося розпочати конкретну роботу. Так, в.о. Голови Місії був прийнятий уже на 3 день перебування в Римі в міністра публічних робіт Бономі, котрий пообіцяв поклопотатися перед міністром закордонних справ щодо аудієнції. Заступник останнього Борсареллі спочатку відмовив у прийомі, але потім на прохання Бономі і секретаря Парламенту Гульєльмі по-

обіцяв прийняти 15 травня. Борсареллі, котрий у ті дні виконував обов'язки міністра, в досить тривалій бесіді детально розпитував про справи в Україні, прийняв меморандум української сторони й пообіцяв підтримати перед Радою Міністрів своєї країни, а також сприяти переїзду до Риму Голови Української Дипломатичної Місії Дмитра Антоновича.

27 травня на прохання депутата Біссолаті, котрий дуже прихильно ставився до України, в.о. Голови Місії Мазуренка прийняв заступник Прем'єр-міністра Колозіумо. Під час розмови він висловився на підтримку незалежної України і порадив нав'язати контакти з місцевою пресою і комерційними колами (там само. – Арк.9).

Однак перші успішні дії українських дипломатів, особливо поїздка В.Мазуренка до Брешії й виступ там перед промисловцями, які хотіли нав'язати торговельні зносини з Україною, викликали протидію з боку антиукраїнських сил, що впливали на чиновників італійського МЗС. Директор його Політичного Департаменту Мандзоні викликав до себе Мазуренка і в присутності колишнього італійського консула в Одесі Майоні, котрий був прихильником московських інтересів, став залякувати представника УНР. Мовляв, становище Місії таке, що вона може бути негайно вислана, якщо не припинить своєї діяльності (там само. – Арк.9).

18-20 травня 1919 року відбулися переговори між представниками Головного Верховного Командування Італії та Індустріального синдикату Морган і Вітмор і К° і Головою Директорії та Головним Отаманом військ УНР Симоном Петлюрою і членом Директорії Андрієм Макаренком щодо розвитку торговельних справ між двома країнами, а також стосовно подальшої долі українців-військовополонених, що перебували в Італії. За результатами цих зустрічей було домовлено:

"1. Головна Верховна Команда Італійської армії виражає згоду по організації і характеру зброї полонених, які їхніми же транспортами, як сухопутними, так і водними, можуть бути надіслані в розпорядження Української Народньої Республіки.

2. Морган і Вітман і К° обов'язуються на підставі цієї угоди укомплектувати всім необхідним військовим майном, а також і резервом українських полонених.

3. Головне Командування Італії ставить абсолютною умовою, що українські полонені як внонь скомпанована військова сила можуть бути використувани тільки для боротьби з большевизмом...

4. За всі поставки товарами, а також за повне обладнання як персональним одягом, так і включно всім технічним військовим майном має бути заплачено: а) внесення завдатка в лірах, або в леях-фр. б) перша задаточна сума вноситься в Державний Національний

У. Н. Р.

Голова Ради
Народніх Міністрів

ДО ПАПА ПРЕЗИДЕНТА РАДИ МІНІСТРІВ

КОРОЛІВСТВА ІТАЛІЇ

К в і т н я д н я 24, 1939.

№ 110/1492
м. Київ.

Бажаючи доложити всіх старань, щоби вкріпити мирні і дружні відносини між Королівством Італією а Українськом Народньою Республікою - Правительство Української Народньої Республіки вважає відповідним в ціли зміцнення приятельських узів назначити свого представника при Королівським Правительстві Італії.

В виконанні сей великої ціли Правительство Української Народньої Республіки постановило назначити громадянина Української Народньої Республіки Члена Української Центральної Ради Папа Миколу ШРАГА посланником Української Народньої Республіки при Королівським Правительстві Італії.

Надіючись, що Членові Української Центральної Ради Папаві Миколі ШРАГУ вповні удасться оправдати вложену на него отим високе довіря, вручається йому отом впроваджучку грамоту.

Разом з проханням прийняти його ласкаво та довіряти йому у всім, до чого він в імені Правительства Української Народньої Республіки, буде уповноважений, Правительство Української Народньої Республіки радо користується отим случаем, щоби висловити найкращі побажання розвою Королівському Правительству і Державі Його Королівського Величества. -

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ

УПРАВЛЕННЯ МІНІСТЕРСТВОМ СПРАБ ЗАКОРДОННИХ

ДИРЕКТОР ДЕПАРТАМЕНТУ

ДИРЕКТОР КАНЦЕЛЯРІЇ

Звернення Уряду УНР до Голови Ради Міністрів Італії з пропозицією встановити дипломатичні відносини (ЦДАВОВУ: Ф.2592. - Оп.1. - Спр.53. - Арк.8).

Банк в Неаполі, в) загальна розплата може бути зроблена шляхом товарообміна.

5. Для товарообміна бажано зі сторони Італії заповучити з урожая хліб і други продукти як компенсацію за всю поставку, для чого необхідно буде скомпанована змішана комісія і установить регламентацію і ціни на продукти.

6. Початок відправки полонених може бути негайний, і як бажано зі сторони України, то будуть дани італійські інструктори.

7. Для населення і для війська синдикат по згоді може предоставити всі необхідні товари, які бере на себе транспортувати до границь призначення" (Центральний Військовий архів у Варшаві: Ф.380. – Оп.3. – Спр.72. – Арк.5 зв.).

Представники Італії поставили ультиматум перед українською стороною, аби її представники прибули до Неаполя не пізніше 29 травня. Однак українська делегація затрималася з виїздом. Згідно виявлених документів, Уряд УНР уповноважив Всеволода Голубовича тільки 28 травня 1919 року "вести переговори, заключати й підписувати прелімінарні умови" (там само. – Арк.9).

5 червня 1919 року Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра підписав наказ про негайне відправлення до Української Торговельної Місії в Італії полковника Петра Болбочана, котрий мав "взяти участь в формуванні військ з полонених згідно вказівкам і інструкціям" (там само. – Арк.11).

Проте останній, як відомо, приєднався до заколотників, які намагалися скинути Симона Петлюру, відтак був заарештований і до Італії вже не поїхав. Зрозуміло, що, крім економічних і військових проблем, зокрема справи з українцями-полоненими, важливим завданням було добиватися визнання Урядом Італії самостійності України. Однак ухвалили гостро його не ставити, оскільки добре розуміли, що на той час "це признання може здійснитися тільки в Парижу, а вирішитися остаточно на скривавлених полях України" (ЦДАВОВУ: Ф.3696. – Оп.2. – Спр.284. – Арк.17).

До речі, успішною була поїздка В. Мазуренка й до Неаполя, де він мав конструктивні зустрічі з тамтешніми підприємцями 13 липня. Зокрема, вже в перший день свого перебування в цьому місті українського дипломата відвідав президент торговельної палати Бруно з кількома найвідомішими підприємцями міста. Всі вони виявили велику зацікавленість щодо розвитку економічних відносин з Україною й запропонували свої послуги для відкриття Італо-Української комерційної палати. Наступного дня одна з місцевих газет уже запропонувала свої шпальта для української пропаганди (там само. – Арк.10).

Ось так українські дипломати спочатку спробували добиватися

визнання місії як реального представника фактично існуючого українського уряду і права офіційних зносин від імені Уряду УНР. Такі заходи впливали й на урядові кола. Негайно після повернення з Неаполя В.Мазуренко був запрошений до міністра продовольчих справ Муріяльді, котрий дуже прихильно прийняв українського дипломата і виявив велике зацікавлення до переданого йому українською стороною фінансово-економічного меморандуму, обіцяючи його поширити серед своїх колег.

Міністр Муріяльді справді зацікавив справами України міністра торгівлі й промисловості Данте Ферраріса, котрий офіційним листом від 21 липня запросив Мазуренка відвідати Міністерство. До речі, це було перше офіційне запрошення, де Місія іменувалася Дипломатичною, а Голова її – Міністром.

Під час аудієнції Ферраріс кілька разів зауважив, що він особисто є великим прихильником самостійної України і звертає увагу на те, що негайне визнання незалежності залежить значною мірою від тих практичних наслідків, які будуть мати для Італії економічні зносини з УНР. Щодо практичного виконання завдань Місії, то пообіцяв добитися негайної аудієнції в Прем'єр-міністра Нітті (там само. – Арк.11).

Проте противники самостійної України також не дрімали, докладаючи неймовірних зусиль, аби звести нанівець усі здобутки дипломатів УНР. Зокрема, весь серпень 1919 року пішов на те, щоб домовитися про офіційне прийняття Голови Місії Дмитра Антоновича, котрий уже прибув до Італії Міністром закордонних справ, або виконуючим його обов'язки, або Головою Ради Міністрів. Боротьба велася, зазначали українські дипломати, дуже уперто й завзято, "бо російські кола, вплив і зв'язки яких в міністерствах дуже великий, всіма силами тому противилися. Доходило до того, що Голова Місії діставав запрошення на аудієнцію до Голови Ради Міністрів, а через день одмову від вже призначеної аудієнції. Коли нарешті вже всіма силами Місія остаточно добилася прийняття у виконуючого обов'язки міністра закордонних справ, то ще тут вороги України по російських аспіраціях в передпокою пана Міністра зробили останню судорогу і прийняття хотіли розбити, але їм вдалося тільки добитися, що воно було перенесене на другий день" (там само. – Арк.17).

Отже, тільки 3 вересня 1919 року Голова Української Дипломатичної Місії Дмитро Антонович був прийнятий у Міністерстві закордонних справ Італії. Протягом півторагодинної розмови було обговорено основні питання, пов'язані з перебуванням дипломатичного представництва УНР в Римі. Зокрема, було дозволено вивісити відповідні написи на помешканні Місії, а також подавати ноти й офіційно заяви до МЗС Італії. Водночас Д.Антонович як реальний представник Уряду УНР мав

відповідати за всіх українських громадян, котрі приїздили до Італійського Королівства (там само. – Арк.18).

Важливим було й інше: відтепер та неприхильність, яка існувала в італійському МЗС щодо України, значною мірою була усунена. А два працівники, котрі її творили, були покарані – Мандзоні був звільнений з роботи, а Майоні оголосили догану й відібрали від нього українські справи (там само. – Арк.18).

На такий перебіг подій, очевидно, вплинула й позиція італійської преси, яка зацікавилася в цей час українською справою. Зокрема, одна з найбільших газет Мілану в ті дні заявила, що всі робітники мають просити уряд про негайне визнання України (там само. – Арк.13).

Прихильна позиція італійської преси справляла відповідне враження й на депутатів парламенту. Український дипломат Олександр Севрюк восени 1919 року повідомляв Симона Петлюру: "Під час дискусії на тему зовнішньої політики Італії депутат Корис, провідник народної італійської партії, що представляє 106 депутатів, виголосив промову, картаючи італійський уряд за його поставу відносно України й вимагаючи визнання незалежності нашої Держави" (там само. – Спр.307а. – Арк.16).

Але на такій позиції були далеко не всі, особливо ті, хто був під впливом російських політиків. За таких обставин, зрозуміло, Україні не вдалося сформувати з військовополонених-українців нові частини армії УНР, які так були потрібні для захисту незалежності. Все, на що пішов італійський уряд, дозволив з вересня 1919 року українцям Галичини й Буковини йти на вибір до Польщі, Румунії або до Колчака чи Денікіна в Росію.

На початок 1920 року українських солдатів-військовополонених залишалось ще в Італії близько 40 тисяч. З них 8 тисяч було в Албанії на різних тяжких роботах, 6 тисяч – у каменоломнях Азінарії, 6 тисяч у таборі у Веронії і 2 тисячі – в Косіні за колючим дротом. Решта були розкидані по таборах між чужими – всі голі, босі й голодні (там само. – Спр.127. – Арк.1).

Побувавши 23 березня 1920 року на прийомі в міністра закордонних справ Італії Скалосія з приводу долі українських полонених, посол УНР в Англії Арнольд Марголін зазначив: "загальне враження таке, що Скалосія дуже добре й прихильно ставиться до України і питання про її визнання" (там само. – Ф.1429. – Оп.2. – Спр.166. – Арк.5).

На таку прихильну позицію керівника зовнішньополітичного відомства Італії до України саме в цей час могло значною мірою вплинути інтерв'ю Голови Директорії УНР Симона Петлюри в місцевому часописі "L'idece National", котре чітко розставляло всі акценти чому російські реакціонери проти незалежності України.

Цілком можливо, що в урядових колах Італії тоді звернули увагу не лише на слова Петлюри про економічні можливості України, а й на його прикінцеву заяву: "Антанта після невдачі з воскресінням Денікіна кидається в другу крайність. Вона робить нову помилку. Є тільки один вихід. Центр ваги всього східного питання в Україні. Признати Україну – тільки таким робом може бути вирішене східне питання..." (там само. – Спр.15. – Арк.4).

З усього видно, на багатьох італійських політиків така постава Голови Директорії та Головного Отамана військ УНР впливала, оскільки саме в ті дні в Римі відбулася зустріч українських дипломатів з представником італійської політичної групи Гастоном Беттоні, котрий за дорученням останньої брав участь у цих переговорах, "щоби підготувати дорогу до визнання України Італією" (там само. – Оп.5. – Спр.2. – Арк.11).

Названа політична група, яку очолював професор Генрик Бароне, планувала запросити неофіційно до Італії 4-5 українських урядовців, які мали бути прийняті в перших осіб держави, а також зустрінутися з відомими впливовими політиками.

Однак належного розвитку цей проект у тій ситуації не набув. І не стільки мабуть з огляду на фарватерну до Антанти політику Італії, як вимоги, висунуті Гастоном Беттоні: "Місія мусить зобов'язатися в Італії тільки в порозумінню та по директивам політ.групи працювати...щоби не було інших політичних орієнтацій, як тільки та, яку італ. політ. група укр. місії дасть..." (там само. – Арк.13).

Однак, крім заяв окремих італійських політиків про необхідність визнання України, далі справа не просувалася. Влітку 1920 року Уряд Джолітті, взявши до уваги рекомендації парламенту і всіх без винятку політичних партій, твердо став на позицію визнання більшовицького уряду в Москві як "де факто". Впливи Соціалістичної офіційної партії, що перебувала в безпосередніх зносинах урядом Леніна і тісно пов'язувалася з III Інтернаціоналом, були в Італії, втомленій і знесиленій попередньою війною, досить великими. 28 і 29 серпня 1920 року в Болоньї відбувся конгрес представників "революційних організацій та партій для визначення засобів зміцнення і поглиблення агітації за політичних в'язнів та за комуністичну Росію". В ньому взяли участь представники таких важливих і сильних організацій, як Синдикат італійських залізничників, Загальна конференція праці, Італійська синдикальна спілка, Федерація працівників моря, Федерація працівників портів, Пролетарська ліга покалічених на війні, Дирекція соціалістичної офіційної партії, Спілка італійських анархістів, Федерація революційної молоді та інші організації, які ухвалили резолюцію на підтримку більшовиць-

кої Росії й вимагали від свого уряду її офіційного визнання (там само: Ф.3696. – Оп.2. – Спр.364. – Арк.14).

Сплеску цих емоцій додав прихід з Одеси пароплава з "російським хлібом", як подавалося в місцевій пресі. А представники російських кооперативних організацій на її сторінках повідомляли, що "в Одесі та в інших портах Чорного моря заготовлено для Італії ще досить хліба" (там само. – Арк.18).

А тому в цьому загальному запалі на підтримку російського пролетаріату, не знайшла належного відгуку заява секретаря парламентської групи Народної партії Товіні про те, що треба розрізнати "Росію півночі – Росію Москви і Росію півдня – Росію Києва, України, між якими існує більш глибока різниця в мові, в звичаях, соціальній структурі, ніж межі Францією та Італією" (там само. – Арк.18).

Треба зазначити: незважаючи на невизнання італійським урядом незалежності УНР, в тамтешній пресі продовжували появлятися прихильні до України матеріали. Так, на початку листопада 1920 року до України італійською пресою був відряджений Антоніо Пескарцолі для "грунтового ознайомлення з країною і людьми, з ситуацією, економікою тощо" (там само: Ф.3172. – Оп.5. – Спр.20. – Арк.31 зв.).

Його українськими дипломатами у Відні було характеризовано як "широкого друга й прихильника України, котрий цю свою приязнь довів неодноразово в італійській пресі, що було нашої справі на користь" (там само. – Арк.30).

Зрозуміло, що після того, як Уряд Директорії змушений був опинитися в екзилі, Українській Дипломатичній Місії в Римі стало виконувати свої обов'язки набагато важче. Водночас він намагався не упустити жодної нагоди, аби заманіфестувати своє зацікавлення розвитком українсько-італійських відносин. Так, коли 14 вересня 1921 року Італія відзначала 600-річчя з дня смерті Данте, Голова Директорії Симон Петлюра висловив побажання, аби український представник в Італії взяв участь у цьому святі та склав від імені нашого народу відповідні привітання (там само: Ф.1429. – Оп.2. – Спр.89. – Арк.297).

В Італії, свідчили працівники Української Дипломатичної Місії 29 грудня 1921 року, "всі певні, що більшовики так чи інакше, раніш чи пізніше з України зникнуть. Зостається питання, хто і що прийде їм на зміну. І тут, без сумніву, не зостануться без впливу інтриги різних держав, в тій чи іншій формі зацікавлених в існуванні того чи другого уряду. Отже, нам важно зацікавити в існуванні уряду Самостійної України європейські держави, і в першій мірі близьку до нас Італію. І тут не вистачають теоретичні міркування на тему, що Україна розпоряджає тим і тим, чого якраз бракує Італії. Треба поставити питання так, що Самостійний Український Уряд гарантує

Італії розпорядження тим, чого потребує Італія; гарантує, що коли Італія буде добиватися самостійності України, хтось інший не повитягає з вогню її каштани" (там само. – Спр. 142. – Арк.72).

Тоді представники італійських урядових кіл ставили перед українськими дипломатами завдання прямо: "Дайте нам, вашим приятелям, ту основу для нашої пропаганди, котра би не дала можливості говорити, що ми боремося і хвилюємося, як фантасти, в порожньому повітрі, дайте нам можливість спертися на щось конкретне" (там само. – Арк.73).

Виходячи з цього, Українська Дипломатична Місія рекомендувала своєму урядові: "Італія на Україні зацікавлена спеціально хлібом, вуглем, залізом. Треба конкретно вказати Італії, на що вона може рахувати, коли Україна буде самостійна" (там само. – Арк.73).

Але український хліб, українське вугілля й українське залізо тоді Італії реально могли запропонувати більшовики, що вже утвердилися на території України. І з ними пішли на спілку італійські урядові чинники, коли керівник російської торговельної делегації Воронський і міністр закордонних справ Торрета підписали прелімінарний договір між Італією та радянською Україною.

Не визнаючи права за Воронським підписувати будь-який договір від імені українського народу, дипломати УНР у Римі заявляли: "Український народ, позбавлений органів національного представництва, зробившись в'язнем у своїй власній хаті, нічогосінько не знає про ті політичні махінації, котрі сплітаються поза його спиною, і тому Місія Уряду У.Н.Р., законного представника українського народу, стверджуючи живе бажання українського народу працювати з великим італійським народом над відбудовою своєї країни, сильно сумнівається, щоб італійський уряд зміг реалізувати договір, підписаний представником уряду більш ніж ненависного на Україні перше, ніж московські більшовики примушені будуть залишити Україну. Тоді лише можуть розпочатись нормальні відносини між Італією та Україною" (там само. – Спр.148. – Арк.43).

Такі відносини між нашими країнами стали можливими лише після проголошення незалежності України в 1991 році, яку Італія визнала за рівноправну собі.